

УДК 35.071.1

О. М. Шмаков

НЕОБХІДНІСТЬ ЗАКОНОДАВЧИХ ГАРАНТІЙ БЕЗПЕКИ ОСОБОВОГО СКЛАДУ СИЛ ОХОРОНИ ПРАВОПОРЯДКУ В СИТУАЦІЯХ З ПРИПИНЕННЯ МАСОВИХ ЗАВОРУШЕНЬ

В умовах запеклого протистояння громади і державної влади виникають підозри у порушенні законодавства з боку особового складу сил охорони правопорядку. У разі подвійного тлумачення правильності їх дій органи державної влади повинні вживати заходів щодо законодавчого закріплення дієвого захисту правоохоронців і військовослужбовців сил охорони правопорядку.

Ключові слова: масові заворушення, професіонал, моральна міць, лояльність до влади, межі застосування військової сили.

Постановка проблеми. Розвинення цивілізації супроводжується розширенням демократії в суспільних відносинах, розповсюдженням і втіленням правових настановлень у державі. Держава є організованою силою, завжди прагне посилювати свою владу, у тому числі й з метою забезпечення суспільства. Без державної влади суспільство навряд чи буде в змозі зберегти свою територію й ідентичність. Проте, коли у країні виникає протистояння певних верств населення з державною владою, держава не завжди виявляє себе спроможною адекватно відповідати на запити суспільства, внаслідок чого виникають масові заворушення. Як відомо з історії, варвари завжди перемагали цивілізаційні держави, а тому й у внутрішньополітичному протистоянні держави не завжди можуть перемогти, адже протестувальники не обмежують себе правилами.

Правоохоронні та військові органи під час масових заворушень відповідно до правових настановлень змушені обмежувати себе у методах і засобах поведінки з населенням, вони утруднюються в досягненні особливостей поведінки цивільної маси, всіх її коливань і різновидів дій.

Влада змушена коригувати своє ставлення до протестувальників залежно від масштабу заворушень. Більш того, за певних умов влада може опинитися на межі втрати монополії на насильство. Звідси виникає розуміння подвійності становища влади стосовно заворушень залежно від їх спрямованості та масштабу, зокрема це такі ситуації:

© О. М. Шмаков, 2017

1) коли влада налаштована на рішуче припинення заворушень;

2) коли влада може втратити монополію на насильство.

Ця подвійність впливає на позицію правоохоронних органів у припиненні заворушень, на їх лояльність до органів влади під час суспільного протистояння і як наслідок – на характер їх дій.

У ситуації 1 формування Національної гвардії України (НГ України) діють звичайними методами і способами¹ (з урахуванням меж дій у часі, у просторі; чисельності застосованого особового складу, видів ОВСТ; ознак досягнення мети у припиненні заворушень).

У ситуації 2 можливі коливання в лояльності окремих частин НГ України до влади, що відбивається на дієвості гвардії. Проте НГ України повинна виправдовувати своє призначення в інтересах суспільства (мова може йти вже не про владу) – не дати заворушенням спочатку спрямуватися проти влади, згодом перетворитися на громадське протистояння із застосуванням зброї з неконтрольованими наслідками. Для цього НГ України має бути такою потужною силою і настільки самостійною (за певних обставин, можливо, й безкомпромісною, адже гвардію

¹ Метод у діях НГ України асоціюється з метою, спрямованістю, просторовим розмахом, наполегливістю дій, кількістю застосованих сил і засобів; спосіб – з технологією застосування сил і засобів.

застосовують не для того, щоб збільшити кількість поліцейських, а з метою змінити характер поведінки протестувальників), щоб бути в змозі стабілізувати обстановку і взяти на себе ініціативу, поки влада не прийде до тями (не буде відновлено її функціонування).

Для досягнення такого стану статус керівництва НГ України має бути підвищений настільки, щоб незалежно від змін в умовах обстановки воно могло продовжувати виступати від імені керівництва державної влади (виконуючи функції державної охоронної структури не стримуючої сили, а сили активного, наступального характеру).

Сьогодні над НГ України багато владних структур, що мають відношення до забезпечення безпеки: Міністерство внутрішніх справ України, Кабінет Міністрів України, Президент України. Незважаючи на спробу перетворити Україну на парламентсько-президентську республіку, влада зосереджена у Президента України. Під час масових заворушень у кінцевому підсумку саме Президент України визначає характер заходів владних структур і сил охорони правопорядку щодо розв'язання кризових ситуацій, у тому числі й характер застосування НГ України. У такому разі в інтересах державних владних структур сприяти підвищенню самостійності НГ України.

Необхідність посилення самостійної ролі НГ України не повинна викликати суперечки з боку керівництва МВС України, адже йдеться, як правило, про короткочасні силові дії гвардії наприкінці тривалого періоду суспільного протистояння (коли можливі активні силові дії у формі спеціальної операції). Дійсно, МВС України є головним суб'єктом у забезпеченні громадської безпеки, але якщо мова йде про долю держави, то тільки Президент України як орган керівництва є тією кінцевою інстанцією, яка повинна визначати заходи із забезпечення безпеки і характер застосування НГ України (йдеться не про особистість Президента України).

Зазвичай держави, включаючи й Україну, вживають заходів з метою повернення своїх військовополонених, визволення заручників; перешкоджають видачі своїх громадян на вимогу інших держав. Однак в Україні стосовно своїх правоохоронців і військовослужбовців, що стоять на сторожі саме органів державної влади, забезпечують громадську і державну безпеку під час кризових ситуацій соціально-політичного характеру,

подібної чіткої лінії не простежується.

Зі стабілізацією соціально-політичної обстановки судовим відомством починаються розгляди заплутаної обстановки під час заворушень, висуваються підозри у лояльності правоохоронних сил, надаються неоднозначні оцінки їх дієвості з широким повідомленням у засобах масової інформації. У той же час владні структури послаблюють увагу до долі правоохоронців і військовослужбовців, стосовно яких є підозри, не допомагають їм виходити із складного становища, спонукаючи, таким чином, пристосовуватися до нових умов, що складаються по закінченні заворушень. Таке ставлення не сприяє підвищенню авторитету сил охорони правопорядку, руйнує моральну міць правоохоронців і військовослужбовців, знижує рівень їх готовності до безумовного виконання завдань, спонукає до виживання, до дій з обережністю, до імітації дійсної, продуктивної діяльності.

Потрібно виправляти таке становище, змінювати погляди у керівництві органів державної влади на роль і характер застосування сил охорони правопорядку. Правоохоронцям і військовослужбовцям сил охорони правопорядку забороняється займатися політичною діяльністю, але вони через виконання завдань у забезпеченні громадської безпеки беруть участь у соціально-політичних діях і стають об'єктами майбутніх розглядів правильності чи неправильності їх дій. У таких розглядах з боку влади нема нічого неправомірного, військовослужбовці НГ України це розуміють й у своїх діях, як показує практика, додержуються закону. Проте, коли вони йдуть на дії, їм потрібна впевненість у тому, що вони згодом не підпадуть під політичні розгляди, що влада бачить в них лише професіоналів, відокремлених від політики.

Мета статті полягає в обґрунтуванні необхідності більш дієвого законодавчого забезпечення недоторканності правоохоронців і військовослужбовців сил охорони правопорядку під час несення служби та їх державного захисту від неправомірного переслідування.

Виклад основного матеріалу. Представники влади (держслужбовці) сприймають правоохоронців і військовослужбовців сил охорони правопорядку як тих, хто має виконувати їх розпорядження безумовно. Самі ці представники вважають, що їм навчатися у правоохоронців і військовослужбовців

потреби немає, адже якщо вони при владі, то й завжди праві. Вони забувають, що на творчість народної маси треба зважати. Всередині народу народжуються нові прагнення, почуття, свідомість. Ці суспільні надбання в кінцевому підсумку й визначають спрямованість суспільних цілей, коригують поняття справедливості. Громадські діячі, керівники політичних кіл, а також керівники правоохоронних і військових органів аналізують ці суспільні прагнення і доводять свої висновки до органів державної влади (хоча органи влади й самі ведуть моніторинг соціально-політичної обстановки).

Серед владних і правоохоронних структур керівництво НГ України на піку масових заворушень ближче за всіх стоїть до протестувальників, гостро відчуває настрої сторін у динаміці протистояння, а також помилки в оцінюванні спрямованості та характеру підготовки своїх сил, і воно виходить на узагальнення більш широкого плану: які ще заходи і засоби державного рівня треба запроваджувати у практику припинення масових заворушень. Тобто керівництву НГ України є що запропонувати керівництву держави з метою вдосконалення практики припинення заворушень.

Керівництву НГ України є сенс поставити перед органами державної влади питання стосовно наявності меж у застосуванні військової сили під час припинення масових заворушень; держава не може розраховувати на необмежене застосування військової сили. Додержуючись принципів демократії в суспільному і державному житті, державна влада звіряє свою практику з припинення масових заворушень з позиціями світової спільноти, яка засуджує надмірне застосування військової сили. Звідси державна влада повинна свідомо взяти на себе значну частину навантаження, що припадає на сили охорони правопорядку, перекрити неможливість необмеженого застосування військової сили політичними засобами розв'язання кризових ситуацій соціально-політичного характеру.

У цьому плані необхідним є подальше вдосконалювання законодавчих актів стосовно: чіткого регулювання правил поведіння громадян під час висування вимог до державної влади та визначення допустимих меж застосування військової сили під час припинення масових заворушень (закон про мирні зібрання); державних зобов'язань із забезпечення недоторканності правоохоронців і військовослужбовців сил охорони

правапорядку під час несення служби (крім умов застосування засобів) та їх державного захисту у процесі розгляду судових справ (у випадку підозри щодо їх незаконних дій).

Висновки

На сучасному етапі у разі протистояння громади і державної влади держава не може розраховувати на необмежене застосування військової сили для припинення заворушень.

Актуальність задачі визначення меж застосування військової сили, зокрема сил НГ України, у припиненні масових заворушень підвищується. На період короткочасних силових дій під час припинення заворушень, коли можливі дії у формі спеціальної операції (якщо мова йде про долю держави), необхідно підвищити самостійність дій НГ України з безпосереднім підпорядкуванням Президентіві України.

В умовах запеклого протистояння громади і державної влади в середовищі протестувальників виникають підозри у перевищенні владних повноважень з боку органів державної влади й порушенні законодавства особовим складом сил охорони правопорядку, що згодом стають підставами для переслідування правоохоронців і військовослужбовців сил охорони правопорядку.

З метою підвищення мотивації правоохоронців і військовослужбовців сил охорони правопорядку, готовності до виконання завдань, їх моральної моці, впевненості у тому, що держава не залишить їх сам на сам у разі подвійного тлумачення правильності їх дій, органи державної влади повинні вжити заходів щодо законодавчого закріплення дієвого захисту правоохоронців і військовослужбовців сил охорони правопорядку.

Список використаних джерел

1. Про Національну гвардію України [Текст] : Закон України від 13.03.2014 р. № 876-VII // Відомості Верховної Ради України. – 2014. – № 17. – Ст. 594 (із змінами до Закону № 920-VIII від 24.12.2015 р. включно).
2. Шмаков, О. М. Завчасні заходи Національної гвардії з реалізації функції основного суб'єкта у припиненні масових заворушень [Текст] / О. М. Шмаков, О. В. Лавніченко // Честь і закон. – 2016. – № 4. – С. 26–33.

Стаття надійшла до редакції 20.04.2017 р.

УДК 35.071.1

А. Н. Шмаков

НЕОБХОДИМОСТЬ ЗАКОНОДАТЕЛЬНЫХ ГАРАНТИЙ БЕЗОПАСНОСТИ ЛИЧНОГО СОСТАВА СИЛ ОХРАНЫ ПРАВОПОРЯДКА В СИТУАЦИЯХ ПО ПРЕКРАЩЕНИЮ МАССОВЫХ БЕСПОРЯДКОВ

В условиях ожесточенного противостояния общества и государственной власти возникают подозрения в нарушении законодательства со стороны личного состава сил охраны правопорядка. В случае двойного толкования правильности их действий органы государственной власти должны принимать меры по законодательному закреплению действенной защиты правоохранителей и военнослужащих сил охраны правопорядка.

***Ключевые слова:** массовые беспорядки, профессионализм, нравственная мощь, лояльность к власти, пределы применения военной силы.*

UDC 35.071.1

O. M. Shmakov

THE NEED FOR LEGISLATIVE GUARANTEES FOR SECURITY OF LAW ENFORCEMENT PERSONNEL IN SITUATIONS OF CESSATION OF RIOTS

In the face of fierce confrontation between society and state authorities, there are suspicions of violation of the law by the law enforcement personnel. In the case of a double interpretation of the correctness of their actions, public authorities should take measures to secure legislatively the effective protection of police officers and military men of law enforcement forces.

***Keywords:** riots, professional, moral strength, loyalty to the authorities, the limits of the use of military force.*

Шмаков Олександр Миколайович – доктор військових наук, професор, завідувач кафедри оперативного мистецтва Національної академії Національної гвардії України